

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР РОЗШИРЕННЯ ГОРИЗОНТІВ ДІЇ ПРАВА

«**С**тавлення людей до права, його осмислення й оцінка визначаються не тільки і навіть не стільки науковими міркуваннями, скільки ціннісними установками та уявленнями... Цінності ж — це передусім сфера світогляду, який є способом не вивчення і пояснення феномену буття, зокрема права, а його духовного освоєння, інтерпретації» (Козюбра М. І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 13, 14).

Людина як найвище творіння з її потребами та інтересами завжди буде в серцевині правничого дискурсу, бо «де суспільство, там і право», людина — істота соціальна. Розуміння права можливе лише у контексті його взаємозв'язку з людиною, з її комунікативними ролями. Людину ж неможливо позиціонувати як правову істоту без усвідомлення сутності людської гідності.

Концепт людської гідності, в основі якого людина — найвища цінність (ст. 3 Конституції України), бере свої засадничі основи із християнського твердження про людину — образ Божий (Буття, 1:26).

Християнське віровчення поставило перед людством питання ціннісних орієнтирів права: рівності (людина «оновлюється

¹ Кандидатка юридичних наук, старша викладачка кафедри загальнотеоретичних і державно-правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія».

julybitch@ukr.net

в пізнанні за образом Творця її, де немає ні елліна, ні юдея...» [Послання до Колосян св. апостола Павла, 3:11]), свободи («кесарева — кесарю, а Боже — Богові» [Євангеліє від Матвія, 22:21] — відокремлення церковної влади від світської, оскільки «свобода є наслідком розосередження влади, відсутності в суспільстві центрів концентрації влади, яка все подавляє» (Цит. за: Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. Х.: Право. С. 103), справедливості [шукайте правди, захищайте пригнобленого, обороняйте сироту, заступайтеся за вдову, Книга пророка Ісаї, 17]. Концепції рівності, свободи та справедливості є ключовими у праворозумінні; підвалини цього закладені у міжнародно-правових документах та конституціях держав західної правової традиції.

Такий гармонійний вплив християнства на сучасне праворозуміння став рушійною силою для зміни концепту людської гідності, переорієнтації людини як об'єкта правового впливу в людину — як активного суб'єкта, творця правових норм. Так, у рішенні Федерального Конституційного Суду (далі — ФКС) Німеччини від 15 лютого 2006 р. йдеться про визнання неконституційними положення Закону про авіаційну безпеку, відповідно до якого збройні сили могли збивати повітряні судна, що використовуються в якості знарядь злочину проти життя людей (у випадку, наприклад, захоплення літака терористами). Положення закону були визнані не сумісними з конституційним правом на життя та з гарантією гідності особи, оскільки невинні в злочині люди, які знаходяться на борту повітряного судна, стають виключно об'єктами, оскільки держава позбавляє їх життя заради порятунку інших людей — їм відмовляють у людській цінності. Таке ставлення нехтує гідністю і невід'ємними правами задіяних осіб, як суб'єктів. Будучи жертвами, ці люди потребують захисту, а їм відмовляють в людській цінності, якою вони володіють самі по собі. Жертви події вже не сприймаються як люди. Саме такі аргументи є в основі рішення суду про неконституційність закону (Избранные решения Федерального Конституционного суда Германии. Москва: Инфотропик Медиа, 2018. С. 45–50).

Концепція людської гідності як аксіологічної основи права має дедалі більший вплив на сферу гуманізації кримінальних покарань. Так, визнання смертної кари як покарання, що свавільно позбавляє людину її права на життя, нелюдське, або таке, що принижує гідність покарання призвело до визнання його неконституційним у країнах — членах Ради Європи, у ряді штатів США. Смертна кара як найтяжчий вид покарання за злочини була замінена довічним позбавленням волі. Така модифікація породила розширення правового впливу, оскільки поставила нові виклики перед суспільством та державою: а чи має «довічник» право на звільнення?

Такі питання досить давно у європейському правовому дискурсі отримали належну відповідь. Так, у рішенні Першого Сенату ФКС Німеччини від 21 червня 1971 р. йдеться: людська гідність означає, що нелюдські та принизливі покарання заборонені. Правопорушник не повинен ставати об'єктом боротьби із злочинністю в порушення свого конституційного права на соціальну цінність і повагу. Таке розуміння людської гідності було б несумісним з примусовим позбавленням людини свободи без найменшого шансу на отримання свободи знову, оскільки засуджений таким чином не має будь-якої надії. Наявність одного лише інституту помилування не являється достатнім для того, щоб зберегти таку можливість (Избранные решения Федерального Конституционного суда Германии. Москва: Инфотропик Медиа, 2018. С. 44–45). Такої позиції дотримується Європейський суд з прав людини у низці рішень: Вінтер та інші проти Сполученого Королівства, Мюррей проти Нідерландів та ін. Цю ж позицію виклав Суд у рішенні Петухов проти України, однак із наступними застереженнями: в Україні президентські повноваження щодо здійснення помилування є сучасним еквівалентом королівської прерогативи помилування, яка ґрунтується на принципі гуманності, а не на порядку, заснованому на пенологічних підставах і з належними процесуальними гарантіями, щодо перегляду ситуації засудженого для можливої зміни його покарання у виді довічного позбавлення волі. Отже, відсутність в Україні законодавчого

урегулювання умов, процедури, за якими «довічник» може мати право на одержання свободи, є порушенням ст. 3 Європейської конвенції з прав людини: заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

Наведені судові аргументи свідчать про те, наскільки поняття людської гідності постійно трансформується і охоплює надзвичайно широкий спектр правових горизонтів. Неабияку роль у процесі правового регулювання нових сфер життєдіяльності суспільства відіграють і інші соціальні регулятори: мораль, звичаї, релігійні норми.

Втім, таке гідне ставлення до людини як до соціально-ціннісного індивіда, рівноправного, незалежно ні від яких соціальних станів суб'єкта, породило і нові виклики:

- недискримінаційний підхід до прав чоловіків та жінок — гендерний аспект правової рівності;
- правовий статус одностатевих партнерств — чи можуть такі правовідносини називатись шлюбом;
- поява небінарного підходу до самоідентифікації особи, можливість використання медичних технологій для зміни статі і повернення попереднього гендеру.

Окрім того, питання репродуктивного запліднення, переривання вагітності, клонування, евтаназії, штучного інтелекту породжують серйозні виклики перед сучасним правовим регулюванням та стають фактором конфлікту між релігійними, моральними нормами та правом. Права четвертого покоління, так звані «біо-етичні», переживають складний процес юридизації — визнання, нормативного регулювання, судового захисту. Вирішення таких питань неминуче для сучасного суспільства. Безумовно, фундаментальною цінністю для цього є розширення концепту людської гідності, на що впливає стрімка динаміка суспільного розвитку.

Вплив релігійних норм на правове регулювання породжує питання про «можливу небезпеку у суспільствах, які засновані на верховенстві права. Однією зі складових останнього є світськість держави як правової організації суспільства, що може стражда-

ти під впливом розширення релігійної традиції. Це не означає, що у таких суспільствах має заперечуватися і витіснятися з права релігійна традиція як така (що, думається, не є корисним чи навіть можливим для правової системи, так само як і навпаки поглинання релігією права), однак суспільство і держава мають захищати правове регулювання від надмірного впливу, передусім шляхом забезпечення державно-церковної автономії» (Вовк Д. Християнська правова традиція як категорія теорії права. Х.: Юрайт, 2013. С. 45–46).

З огляду на це християнське віровчення, релігійні та моральні норми є фактором розширення горизонтів і меж дії права. Важливий вплив ці соціальні регулятори продовжують здійснювати на діапазон сучасного розуміння людської гідності як аксіологічного фундаменту права.